

Korunan Alanlarda Ekoturizm mi Biyokültürel Turizm mi? Kuşçenneti Milli Parkı Üzerinden Bir Değerlendirme

Ecotourism or Biocultural Tourism in Protected Areas? An Evaluation Through the Kuşçenneti National Park

Öz

Korunan alanlarda turizm konusu son zamanlarda önemli bir araştırma alanı olarak ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda korunan alanlardaki kaynak değerlerinin korunması ve sürdürülebilir kalkınma için kullanılmasının yolları aranmaktadır. Şimdiye kadar bunu sağlamanın yolunun ekoturizm olduğu düşünülmüştür. Ancak son zamanlarda birçok araştırma çoğunlukla doğal kaynak değerlerine odaklanan ekoturizm kavramının beklenen hedefleri gerçekleştirmede eksik kaldığını tespit etmiştir. Bundan dolayı korunan alanlarda turizmin daha geniş ve kapsayıcı bir anlayış ile yapılması gerekmektedir. Biyokültürel turizm kavramının bu yeni yaklaşımı ifade edebileceği düşünülmektedir. Bu çalışma bu kapsamda Kuşçenneti Milli Parkı'nda turizm konusunu ele almaktadır. Çalışma, bir durum çalışması olarak tasarlanmıştır. Böylece Kuşçenneti Milli Parkı'nda yapılan turizm faaliyetleri ayrıntılı verilerle, çok boyutlu olarak incelenmiş, biyokültürel kaynak değerlerinin tespiti için arazi çalışmaları yapılmıştır. Çalışmada ortaya çıkan sonuçlara göre ekoturizmin şimdiye kadar daha çok kuş gözlemciliği şeklinde yapıldığı, ziyaretçi sayılarının hiçbir zaman beklentileri karşılamadığı ve yerel halkın refahına yeterince katkı yapmadığı tespit edilmiştir. Bu tespitlere bağlı olarak milli parkta yapılan turizm faaliyetlerinin artık milli parktaki tüm alanlara yayılması, turizm faaliyetinin yaygınlaştırılması, turizmin biyokültürel turizm bakışı açısı ile kültürel kaynakları da içerecek şekilde yeniden planlanması gerekmektedir. Doğal ve kültürel kaynak değerlerini korumak ve yerel toplulukların refahına sürdürülebilir katkı yapmasını sağlamak ancak böyle bir planlama ile mümkün olabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Korunan alanlarda turizm, biyokültürel turizm, biyokültürel koruma, biyokültürel çeşitlilik, biyokültürel peyzajlar

ABSTRACT

Tourism in protected areas has recently emerged as a significant research area. In this context, ways are being sought to protect the resources in protected areas and use them for sustainable development. So far, ecotourism has been considered to be the means of doing this. Nevertheless, several recent studies have found that ecotourism, which mostly emphasizes the value of natural resources, does not meet the anticipated objectives. Therefore, a more thorough and broad understanding of tourism in protected areas is required. It is believed that this new strategy might be expressed through the idea of biocultural tourism. The problem of tourism in Kuşçenneti National Park is discussed in this study through the lens of biocultural tourism. The research was designed as a case study. In this way, tourism in Kuşçenneti National Park was investigated in-depth and from multiple perspectives. Fieldwork was conducted to ascertain the worth of biocultural resources. According to the study's findings, ecotourism has been practiced mostly in the form of bird watching until present, the number of visitors has never met expectations, and it has not sufficiently improved the well-being of the local population. It is now necessary to increase tourism activities, spread tourism to all parts of the national park, and design tourism from a biocultural tourism perspective to incorporate cultural resources. Only with such planning will it be feasible to preserve the natural and cultural resources while also making a sustainable contribution to the well-being of local communities.

Keywords: Tourism in protected areas, biocultural tourism, biocultural conservation, biocultural diversity, biocultural landscapes

Giriş

Her ne kadar biyoçeşitliliği ve diğer doğal unsurları korumak asıl hedef olsa da korunan alanların (KA) bir diğer fonksiyonu da turizmdir (Bushell ve Bricker, 2017; Çalık ve Pir, 2019; Erdoğan, N., 2010; Türkmen ve Dönmez, 2015). Şehirleşmenin artması, modern yaşam tarzı, geleneksel insan ve doğa ilişkilerinin bozulması ve insanın doğa ile bağlarının zayıflaması gibi nedenlerle insanlar doğayı turizm yoluyla deneyimleyecek yeni yollar keşfetmeye başlamıştır. Bu kapsamda insanlar doğal alanları daha fazla ziyaret etmekte böylece turizm pazarı ve endüstrisi büyümektedir. Nispeten yeni turizm türleri olan kamp turizmi, doğa yürüyüşü, yıldızları izleme, trekking, yamaç paraşütü, kar yürüyüşü, dağ tırmanışı, rafting, dalış turizmi, av turizmi, bisiklet, off road turizmi gibi turizm türleri gelişmeye başlamıştır. Doğal alanlara yönelen bu tür turizm faaliyetleri bu alanlardaki kaynakların bir şekilde kullanılmasına ve zarar görmesine neden olmaktadır (Akten ve Gül, 2014; Mansuroğlu ve Dağ, 2020; Reinius ve Fredman, 2007). Bu nedenle alternatif turizm terimi altında doğa turizmi, ekoturizm, sorumlu turizm, yeşil turizm gibi çevre duyarlılığı olduğu çağrışımı yapan turizm türleri

Yılmaz ARI

Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Balıkesir, Türkiye

Geliş Tarihi/Received 14.11.2024
Kabul Tarihi/Accepted 23.05.2025
Yayın Tarihi/Publication Date 30.06.2025

Sorumlu Yazar/Corresponding author:

Yılmaz ARI

E-mail: yari@bandirma.edu.tr

Cite this article:

Ari, Y. (2025). Ecotourism or biocultural tourism in protected areas? An evaluation through the Kuşçenneti National Park. *Eastern Geographical Review*, 30(53), 1-12.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

geliştirilmiştir (Fennell, 2020). Doğa üzerinde oldukça olumsuz etkileri olan kitle turizmine karşı geliştirilen bu turizm türlerine anti turizm, sorumlu seyahat ya da etik turizm adı da verilmektedir (Goodwin ve Francis, 2003). Bu tür turizmde amaç doğal alanlar üzerine olan etkiyi minimuma indirerek sürdürülebilir bir turizm türü ortaya çıkarmaktır (Erdoğan, İ., 2010 Kılıç ve Kervankıran, 2019). Bu alternatif turizm türlerinden birçoğu KA'larda gerçekleşir. KA'ların sayısı ve toplam alanı arttıkça buralardaki turizm faaliyetleri de artmaktadır.

KA, "Doğanın ilgili ekosistem hizmetleri ve kültürel değerlerle birlikte uzun vadeli korunmasını sağlamak için yasal veya diğer etkili araçlarla ayrılan ve yönetilen, sınırları açıkça tanımlanmış bir coğrafi alan"dır (Dudley vd., 2008). Türkiye'de de 2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu'nda belirlenen milli park, tabiat parkı, tabiatı koruma alanı, tabiat anıtı ile diğer mevzuat ile belirlenmiş Ramsar alanları, Özel Çevre Koruma Bölgeleri, Biyosfer Rezervi, Jeopark gibi farklı KA kategorileri vardır. Türkiye'de resmi olarak korunan kara ve deniz alanlarının ülkenin toplam yüzölçümüne oranı 2012 yılında %7,8 iken, 2022 yılı sonu itibari ile %13,73'e ulaşmıştır (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2024). Dünyada doğa koruma kuruluşlarının korunan alanlarla ilgili hedeflerinin 2050 yılında dünyanın yarısının korunması şeklinde olduğu düşünülürse (Arı, 2024) Türkiye'de de bu oranın daha da artması beklenmektedir.

Farklı kültürlerde doğa koruma uygulamalarının tarihi binlerce yıl eskiye kadar gitmesine rağmen dünyada modern doğa korumanın 1872 yılında ABD'de Yellowstone Milli Parkı'nın korunması ile başladığı kabul edilir (De Steiguer, 2006). Doğa korumanın başladığı bu ilk zamanlardan beri bu girişimlerin iki temel amacı olduğu ifade edilmiştir. Bunlardan birincisi doğadaki biyolojik çeşitliliği korumak ikincisi ise kentlerde yaşayıp, doğa ile ilişkileri oldukça zayıflamış olan kişilerin turizm yolu ile bu biyolojik çeşitliliği yerinde görmesini sağlamaktır. Doğa korumanın kuramsal temellerini atan bazı düşünürler daha 1870'lerde korunan alanların kentli insanların ruhsal yenilenme ve dinlenmesine hizmet etmesi gerektiğini belirtmişlerdir (Dowie, 2005). O nedenle dünyanın çeşitli yerlerinde farklı statülere sahip KA'lar hem önemli biyoçeşitlilik alanları hem de önemli turizm destinasyonlarıdır. Örneğin, ABD'de korunan alanları ziyaret eden turist sayısı 2023 yılında 325,5 milyona (NPS, 2024), Türkiye'de ise aynı yıl 64,7 milyona ulaşmıştır (AA, 2024).

Korunan alanlar doğa-temelli turizm ile yakından ilişkilidir, çünkü buralar iyi planlanmış altyapıya sahip olup, bozulmamış, ilginç doğal ortamları barındırır (Eagles, 2003). Bir yerin KA ilan edilmiş olması o bölgenin el değmemiş olduğunu, sakin bir ortamda doğa ile baş başa kalılabileceğini ve kaliteli dinlenme ortamı sağlayabileceğini ima etmektedir. Turistler korunan alanlarda motorlu taşıtlarla karşılaşma riski olmadan, kitle turizminde olduğu gibi kalabalıklara karışmadan, güvenli ortamlarda doğayı ve onun canlı ve cansız unsurlarını izleyebilir. Milli Park ve diğer KA kategorileri, isimleriyle birlikte bütün bu çağrışımları da ziyaretçilere iletir (Loomis, 1999). Bir alan KA ilan edildikten sonra orayı ziyaret edenlerin sayısında belirgin artışlar olmaktadır. Örneğin İsveç'teki Fulufjället Milli Parkı'na yapılan ziyaretler, alanın milli park ilan edilmesinden sonraki yıl %40

artmıştır (Fredman vd., 2007). Benzer eğilimi ziyarete açık olan neredeyse bütün KA'larda görmek mümkündür. Kaynak değerlerinin belli bir otorite tarafından tescil edilmiş olması doğal alanlara olan ilgiyi ve buna bağlı olarak ziyaretçi sayısını artırmaktadır.

KA'larda turizm faaliyetlerinin çevresel etkileri her zaman bir endişe kaynağı olmasına rağmen (Belsoy vd., 2012), KA yöneticileri turizmin KA yönetimine sağladığı finansman nedeniyle turizme hep olumlu bakmışlardır. Küresel turizmin ölçeği ve etkileri oldukça büyük olup, korunan alanlardaki turizm de küresel turizm endüstrisinin önemli bir parçasıdır. Bu turizm talebi altyapı hizmetlerinin gelişimini teşvik ettiği gibi istihdam olanaklarını da artırır (Ouboter vd., 2021). Böylece korunan alanlarda turizm faaliyetleri özendirilir ve desteklenir. Sonuçta KA'larda artan turizm bir yandan yeni iş imkanları yaratırken bir yandan da ekonomik, sosyal ve ekolojik sorunlar ortaya çıkarabilir (Dereli ve Arı, 2012). Ancak yine de bozulmamış doğal alanları, sağlıklı yaban hayatını, doğal ve özgün kültürleri korumada KA'lar önemli bir işleve sahiptir (Arı, 2024). KA'larda turizm şimdiye kadar daha çok doğa temelli turizm ya da ekoturizm kavramsallaştırması ile yapılmıştır. Bu alanlardaki kültürel kaynak değerleri ise büyük ölçüde arka planda kalmıştır.

Bu çalışma şimdiye kadar ayrı ayrı düşünülen doğa turizmi ve kültür turizminin (Doğaner, 2013) korunan alanlarda artık biyokültürel turizm adıyla birlikte düşünülmesi gerektiğini önermektedir. Her ne kadar KA'lar doğal özellikleri nedeniyle korunmuş olsalar da bu alanlar aynı zamanda zengin kültürel kaynak değerlerine de sahiptir. Birçok kültürel alan KA'lar içerisinde bulunduğu gibi, buralarda yaşayan geleneksel toplumların kültür, gelenek, inanç ve bunlara bağlı uygulamaları da korunmaya muhtaçtır. Turizm planlaması sıklıkla kültüre dayalı ve doğaya dayalı turizmi ayrı ayrı ele alır ancak aralarındaki sinerjiyi dikkate almaz (Echeverri vd., 2025). O nedenle geleneksel turizm yaklaşımları KA'ları biyokültürel destinasyonlar olarak pazarlama ile ortaya çıkacak yüksek potansiyelin farkına varmaz. Oysaki bu ikisi birçok KA'da iç içe geçmiştir ve birbirinden ayrılmaz durumdadır.

Bu kapsamda çalışmada bu giriş bölümünden sonra kavramsal çerçeve başlığı altında KA'larda turizm konusuna değinilmekte ve şimdiye kadar turizm literatüründe yaygınca kullanılan eko turizm, kültür turizmi ile yeni önerilen biyokültürel turizm kavramları açıklanmaktadır. Yöntem bölümünde çalışmada kullanılan veriler, bunların nasıl toplandığı ve analiz edildiğine değinilmektedir. Daha sonra Kuşçenneti Milli Parkı'nın biyokültürel kaynak değerlerine yer verilmektedir. Tartışma ve Sonuç bölümünde Kuşçenneti Milli Parkı'nda biyokültürel turizmin nasıl geliştirilebileceğine ve uygulanabileceğine dair tespitlere ve önerilere yer verilmiştir.

Kavramsal Çerçeve: Korunan Alanlarda Turizm

Korunan Alanlarda Geleneksel Turizm

KA'larda gittikçe artan turizm potansiyeli ve hareketliliği küresel turizm hareketleri içerisinde önemli bir yer tutar. Ziyaretçiler turizm yolu ile KA değerleri ile bağlantı kurar ve doğayı deneyimler. Bu tür turizm doğa koruma için güçlü bir argüman da

olabilir, çünkü sağlıklı yaban hayatı, doğal peyzajların manzara değeri ve buralardaki otantik kültürün tecrübe edilmesine odaklanan turizm önemli ekonomik faydalar da sağlar. Turizm hareketlerinin ortaya çıkaracağı ihtiyaç temel altyapıyı geliştireceği gibi istihdam kapasitesini de artırır (Leung vd., 2018). Böylece önemli bir ekonomik faaliyet ortaya çıkar.

Korunan alanlarda turizm, özellikle ekoturizm bağlamında hem koruma çabaları hem de yerel toplumların gelişimi için kritik bir bileşen olarak ortaya çıkmıştır (Arı, 2009). Turizm ve koruma stratejilerinin entegrasyonu, yerel halkın geçim kaynaklarını aynı anda iyileştirirken biyolojik çeşitliliğin korunmasını artırmak için uygulanabilir bir yaklaşım olarak giderek daha fazla kabul görmektedir. Toplum temelli turizm yerel toplulukların turizm faaliyetlerine katılımını vurgulayan ve böylece koruma çabalarına yönelik sahiplenme ve sorumluluk duygusunu teşvik eden önemli bir modeldir (Gidebo, 2023; He vd., 2023). Çevreyi koruyan ve yerel halkın refahını iyileştiren doğal alanlara sorumlu seyahat olarak tanımlanan ekoturizm, bu dinamikte önemli bir rol oynamaktadır. Ekoturizm sadece yerel topluluklar için ekonomik faydalar sağlamakla kalmaz, aynı zamanda turistler arasında korumaya yönelik farkındalığı da artırır (Tran vd., 2015). Önceki literatür örneğin Ruanda'daki Nyungwe Milli Parkı çevresinde yaşayan yerel halkın ekoturizmden elde edilen geliri sürdürmek için biyolojik çeşitliliği aktif olarak koruduğunu ve ekonomik teşvikler ile koruma sonuçları arasında doğrudan bir bağlantı olduğunu göstermektedir (Imanishimwe vd., 2018; Naidoo vd., 2021). Bu ilişki, ekoturizmin yerel halk için geçim kaynaklarını çeşitlendirerek koruma çabalarına katılımı desteklediğini göstermektedir (Das ve Chatterjee, 2023).

Ancak ekoturizmin uygulanması sırasında belli zorluklar ortaya çıkmaktadır (Erdoğan, İ., 2010). Örneğin Nepal'deki Annapurna Koruma Alanında yapılan bir çalışma, artan turist faaliyetlerinin olumsuz çevresel etkilere yol açabileceğini ve ekoturizmin korumayı amaçladığı ekosistemleri tehdit edebileceğini ortaya koymaktadır (Baral vd., 2023; Nepal, 2002). Bu, turizm büyümesini ekolojik bütünlükle dengeleyen etkili yönetim stratejilerinin gerekliliğini vurgulamaktadır. Dolayısı ile turistlere rekreasyonel fırsatlar sunarken koruma hedeflerine ulaşılmasını sağlamak ekoturizm yönetimindeki mevcut sorunların ciddiyetle ele alınması gerektiğini göstermektedir (Bhammar vd., 2021). Ayrıca, ekoturizmde yönetişimin rolü hayati önem taşır. Etkili yönetişim, yerel toplulukların ekoturizm çerçevesine entegrasyonunu kolaylaştırarak, koruma çabalarına katkıda bulunurken turizm gelirlerinden yararlanmalarını sağlayabilir. Ekoturizm girişimlerinin başarısı için yerel katılım bir zorunluluktur, çünkü bu yerel toplumları güçlendirmekte ve biyoçeşitliliğin korunmasına yönelik işbirlikçi bir yaklaşımı teşvik etmektedir (Aryal vd., 2019; Forje vd., 2020).

Ekoturizmin eleştirildiği tek konu aşırı turizmin korunmak istenen kaynaklara vermesi muhtemel olan zararlar ve doğa koruma hedeflerinden uzaklaşma ihtimali değildir. Bunun yanında ekoturizm çoğu kere sadece doğal kaynaklar üzerinden geliştirilen bir turizm türüne odaklanarak kültürel kaynakları ihmal eder. Bu durum iki önemli sorun ortaya çıkarır. Bunlardan birisi KA'lar içerisindeki kültürel mekânların göz ardı edilmesi ve dolayısı ile zamanla zarar görme ihtimali, ikincisi ise turizm için çekicilik

oluşturan doğal kaynaklar yanında aynı değere sahip ve aynı amaç için kullanılabilecek olan kültürel gelenekler, ritüeller, uygulamalar ve inanışların bu potansiyelinin keşfedilmemiş olmasıdır. Bu kaynakların kültürel turizm için önemi önceki literatür tarafından ortaya konulmuştur (Emekli, 2005; 2021). Üstelik nasıl ki ekoturizme kaynaklık eden doğal unsurlar doğal miras olarak kabul ediliyorsa bütün bunlar da somut ya da somut olmayan kültürel mirastır ve koruma anlamında aynı değere sahip olmalıdır. İşte bu yüzden KA'larda şimdiye kadar ekoturizm kapsamında yapılan turizm faaliyetleri artık doğal ya da kültürel tüm miras unsurlarını içermelidir. Bu anlayış biyokültürel turizm kavramının esasını oluşturur.

İlk bakışta ekoturizm ve biyokültürel turizm aynı anlama sahip kavramlar olarak görünse de aralarında bazı temel farklar vardır. ChatGPT yapay zekâ programına "ekoturizm ve biyokültürel turizm arasındaki fark nedir?" şeklinde bir soru sorulduğunda verdiği cevaptan ortak tarafları olmakla birlikte bu iki kavramın belirgin şekilde farklı olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre ekoturizm çevresel sürdürülebilirliğe odaklanırken biyokültürel turizm doğa ve kültür arasındaki bütüncül ilişkiye odaklanır ve kültürel kaynak ve değerlerin korunmasını merkezine alır. Ayrıca ekoturizmde yerel halkın ekonomik faydası önceliklendirilirken biyokültürel turizmde yerel inanç ve yaşam şekilleri ile Geleneksel Ekolojik Bilginin (GEB) korunması esastır. Diğer yandan ekoturizm daha çok korunan alanlara odaklanırken biyokültürel turizm korunan alanlar dışında da olabilen biyokültürel peyzajlara odaklanır. Ayrıca ekoturizmde ekolojik koruma ve doğa eğitimi önceliklendirilirken biyokültürel turizmde biyokültürel mirasın korunması, yaşatılması ve aktarımı önemsenir (Open AI, 2025).

Korunan Alanlarda Biyokültürel Turizm: Sürdürülebilir Kalkınma İçin Yeni Bir Yaklaşım

Biyokültürel turizm, ekolojik ve kültürel korumayı seyahat deneyimi içinde birleştiren bir yaklaşımdır. Sadece bir varış noktasının çevresel veya kültürel yönlerine odaklanabilen geleneksel turizmin aksine, biyokültürel turizm doğa ve kültür arasındaki karmaşık ilişkiyi bilinçli olarak vurgular (Breakey ve Breakey, 2023; Tauro vd., 2021). Bu turizm biçimi, ziyaretçileri yerel geleneklerin, uygulamaların ve bilginin biyolojik çeşitliliğe ve ekosistem sağlığına nasıl katkıda bulunduğunu anlamaya teşvik ederken, aynı zamanda doğanın kültürel uygulamaları nasıl şekillendirdiğini de gösterir. Korunan alanlarda, biyokültürel turizm genellikle hem biyolojik hem de kültürel mirasın koruyucusu olarak görev yapan yerel topluluklarla iş birliğini içerir. Bu turizm modeli, otantik kültürel alışverişlere, çevre eğitime ve belirli ekolojik ortamlara uyarlanmış geleneksel yaşam tarzlarının benzersiz bir şekilde keşfedilmesine olanak tanır (Sarmiento vd., 2022). Biyokültürel turizm, korunan alanlarda turizme bütünsel ve sürdürülebilir bir yaklaşım sunarak doğa ile kültür arasındaki boşluğu kapatır. Bu turizm biçimi yerel topluluklara fayda sağlayan, ziyaretçi deneyimini zenginleştiren ve doğal ve kültürel kaynakların sürdürülebilir yönetimine katkıda bulunan benzersiz bir deneyim yaratır. Biyokültürel turizm, turizmin hem koruma hem de kültürel canlılık için bir katalizör görevi gördüğü bir gelecek için ilham verici bir model sunar (Rozzi vd., 2023).

Biyokültürel turizm, ekolojik sistemler ve insan kültürlerinin birbirine bağlılığını vurgulayarak biyolojik ve kültürel çeşitliliğin bir araya gelmesini temsil eder (Takahashi vd., 2023). Bu turizm biçimi yalnızca çevresel sürdürülebilirliği teşvik etmeyi değil, aynı zamanda kültürel mirası ve toplum refahını geliştirmeyi de hedefler (Turner vd., 2016). Biyokültürel turizm biyolojik ve kültürel çeşitlilik, yerlerin benzersizliği hem ziyaretçilerin hem de ev sahiplerinin refahı ve yaşam alanlarının korunması gibi çoklu boyutları entegre eden bir turizm türüdür. Bu çok yönlü yaklaşım, sürdürülebilirliğin araçları olarak hareket eden "erdemli turistler" yaratmanın önemini vurgular ve böylece hem ekolojik hem de kültürel bağlamlara saygı duyan daha sorumlu bir turizm biçimini teşvik eder (Tauro vd., 2021).

Birçok korunan bölge, gelenekleri, inançları ve geçim kaynakları çevreyle yakından bağlantılı olan yerel topluluklar tarafından iskân edilir. Biyokültürel turizm öncelikle bu toplulukların sürdürülebilir kalkınmasını teşvik eder. Bunu, korunan alanların ekolojik bütünlüğünden ödün vermeden ve onların yaşam tarzı, inanç ve geleneklerini koruyarak yapar (Argumedo vd., 2021; Brown, 2013). Turizmden elde edilen gelirler koruma girişimlerini destekleyebilir, yerel kurumları finanse edebilir ve sağlık hizmeti sunabilir, böylece genel yaşam kalitesini iyileştirebilir (Diarta, 2017).

Ek olarak biyokültürel turizm kültürel varlıkların ve mirasın korunmasını sağlar. Bu kapsamda geleneksel bilgi ve uygulamaların korunmasını teşvik eder, çünkü bunlar turizm deneyiminin temel unsurları haline gelir. Örneğin, ziyaretçiler yerel çiftçilik teknikleri, geleneksel tıp veya çevresel yöneticiliğe dayanan ritüeller hakkında bilgi edinebilirler. Biyokültürel turizm ayrıca çevresel farkındalığı teşvik eder. Turistleri, bu peyzajları koruyan yerel ekosistemlere ve kültürel uygulamalara maruz bırakarak çevrenin korunmasına yönelik sorumluluk duygusunu geliştirir. Turistler insan faaliyeti ve doğa arasındaki dengeye dair daha derin bir takdir kazanır ve bu da onları ziyaretlerinden sonra bile daha sürdürülebilir davranışlar benimsemeye teşvik eder (Chang vd., 2019).

Biyokültürel turizm önemli bir potansiyele sahip olsa da çeşitli zorluklarla da karşı karşıyadır. Aşırı turizm (Duyar ve Bayram, 2019), yetersiz toplum katılımı ve kültürel metalaştırma hem ekolojik hem de kültürel bütünlüğü baltalayabilir o nedenle terminolojinin doğru anlaşılması ve uygulanması esastır (Franco, 2022). Biyokültürel turizmin başarılı olması için yerel topluluklar turizm faaliyetlerinin planlanması ve uygulanmasında aktif olarak yer almalıdır (Frascaroli vd., 2019; Gavin vd., 2018). Yerel toplulukların karar alma gücüne sahip olduğu ve turizm gelirlerinden adil bir pay aldığı işbirlikçi modeller kurmak, bir sahiplik ve sorumluluk duygusu yaratmaya yardımcı olacaktır (Merçon vd., 2019). Ayrıca turistler genellikle KA'ların ekolojik ve kültürel hassasiyeti hakkında sınırlı bilgiyle gelirler. Ziyaretçileri oryantasyon seansları, bilgi materyalleri ve eğitilmiş yerel rehberler aracılığıyla eğitmek, eylemlerinin etkisini anlamalarına ve toplumun değerlerine saygı duymalarına yardımcı olabilir. Biyokültürel turizmin zorluklarından birisi de çevresel etkiler ile ilgilidir. Sürdürülebilir turizm bile kırılgan ekosistemler üzerinde baskı oluşturabilir. Korunan alanların ziyaretçi sayılarını kontrol

eden ve çevresel etkileri izleyen politikalar uygulanması gerekir. Biyokültürel turizm, turizm akışlarını yöneterek ve asgari düzeyde ekolojik bozulma sağlayarak koruma çabalarıyla uyum içinde çalışabilmelidir (Takahashi, 2023).

Yöntem

Bu çalışma nitel araştırma yöntemlerinden birisi olan durum çalışması yöntemi ile yapılmıştır. Durum çalışması, belirli bir olgu veya durumun ayrıntılı ve derinlemesine analiz edilmesi yoluyla bilgi edinmeyi amaçlayan bir araştırma yöntemi olup, özellikle karmaşık ve çok boyutlu konuların anlaşılmasını sağlar (Creswell, 2009). Durum çalışması yöntemi, bir olayın içyapısını anlamaya, belirli bir durum veya olgu hakkındaki varsayımları test etmeye ve genel ilkeler geliştirmeye olanak tanır. Durum çalışması konunun derinlemesine çalışılmasını ve bağlam duyarlı çıkarımların yapılmasını sağlar. Böylece bir durumun nedenleri ve sonuçları üzerine odaklanarak, bu ilişkileri daha iyi anlamaya çalışır. Bu yöntem karmaşık durumlar hakkında daha ayrıntılı bilgi sunar ve çok boyutlu analiz yapma imkânı sağlar. Araştırma sürecinde araştırmacıya esneklik tanır ve beklenmedik olayları incelemeye imkân verir. Bu yöntem belirli bir olayın analizinden yola çıkarak yeni teoriler geliştirilmesine katkıda bulunabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2021).

Bu kapsamda Manyas Kuşçenneti Milli Parkı'nda turizm durumu incelenmiştir. Milli parkın kuruluşundan beri turizm faaliyetlerinin kapsamı ve gelişimi, turizmi etkileyen önemli olaylar, park yönetiminin turizm geliştirmek için yaptığı çalışmalar ve park düzenlemeleri incelenmiştir. Milli park ziyaretçi sayıları, kayıtların tutulmaya başlandığı 1977 tarihinden günümüze kadar yıllık bazda park yönetiminden temin edilmiştir. Arazi çalışması yolu ile biyokültürel turizme kaynaklık edecek kültürel varlıklar ve turistik çekicilikler tespit edilmiştir. Hem güncel uygulamalardan hem de önceki literatürden bu kaynakların şimdiye kadar nasıl kullanıldığı ya da ihmal edildiği araştırılmıştır. Biyokültürel çekiciliklerin her biri ayrıntılı çalışılarak biyokültürel turizme nasıl katkı yapabileceğine dair çıkarımlar yapılmıştır. Çalışmada etik kurul izin belgesi gerektirecek görüşme yapılmamıştır.

Biyokültürel turizm kavramının henüz yeni bir kavram olması ve Türkçe literatürde bu kavrama rastlanılmamasından dolayı ekoturizm ile arasında ne gibi farklar olduğunu tespit etmede yapay zekâ (YZ) yazılımlarından destek alınmıştır. Bu amaçla ChatGPT yazılımına "ekoturizm ve biyokültürel turizm arasındaki fark nedir?" şeklinde bir soru sorulmuş ve alınan cevap ilgili literatür bağlamında değerlendirilip, kontrol edildikten sonra Bulgular başlığının hemen öncesindeki küçük paragraf olarak metne entegre edilmiştir. YZ'nin verdiği cevap, aynen kullanılmamış, bu metinde analiz edilen literatür bilgileri ve kendi kaynakçasındaki akademik kaynaklardan da teyit edilebilen kısım kullanılmıştır.

Bulgular

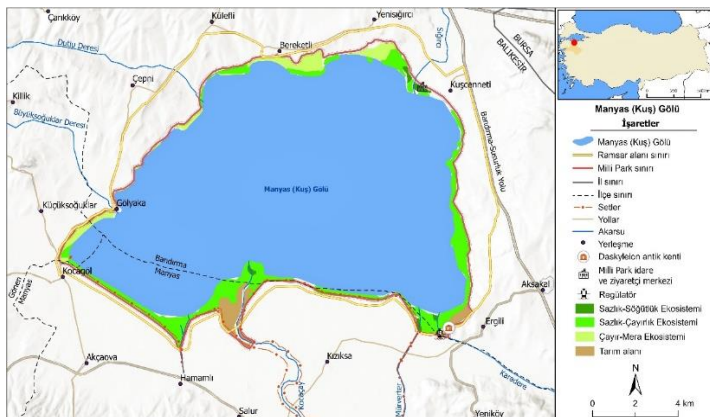
Kuşçenneti Milli Parkı

Kuşçenneti Milli Parkı 1959 yılında Türkiye'nin 4. Milli parkı olarak kurulmuştur. Parkın kuruluş amacı Avrasya'daki bölgeler ile Afrika ve Hindistan arasında mevsimlik göç eden göçmen kuşların korunmasıydı. Alanın korunmaya değer bir yer olduğunu ilk kez 1938 yılında Prof. Dr. Curt Kosswig keşfetmiştir. Kosswig Nazi Almanyası'ndan, hakkında tutuklama kararı verilmeden saatler önce kaçarak bir tanıdığı vasıtası ile İstanbul'a gelmiş ve İstanbul Üniversitesi Hidrobiyoloji Enstitüsünde çalışmaya başlamıştı (Demirsoy, 2019). Kendisi ve öğrencileri için doğal bir laboratuvar arayışı içerisinde olan Kosswig, İstanbul'dan gemi ile Bandırmaya gelmiş, buradan İzmir'e giderken tesadüfen Sığirci Deresi'nin Manyas Gölü'ne döküldüğü deltada kuş topluluklarını fark etmiştir. O andan itibaren alanla ilgilenmeye başlayan Kosswig, ertesi yıl 2. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla yabancılara getirilen seyahat kısıtlamasından dolayı savaş sonrasına kadar alana tekrar gidememiştir. Ancak savaşın bitmesiyle tekrar buraya gelen Kosswig buranın habitat zenginliği, temiz doğası ve kuş çeşitliliği ile korunması gerektiğine karar vermiş ve bu yönde girişimlerde bulunmuştur (Arı, 2003).

Ancak o yıllarda Türk mevzuatında doğa korumaya temel oluşturacak bir düzenleme yoktu. O nedenle Kosswig bir üniversite ve köy tüzel kişiliği arasında alan koruma anlaşması imzalayarak kuşların yoğun olarak kuluçka yaptığı ve beslendiği Sığirci Deresi Deltası'nı koruma altına almıştır. Bu anlaşma Türkiye'de resmi doğa koruma tarihinin başlangıcıdır. Kosswig, o deltadaki ağaçlara zarar vermemesi için İstanbul Üniversite'sinden maaş bağlatarak Eski Sığirci köyünden (eski adı Sığirci Atik, yeni adı Kuşçenneti köyü) kuşlar için bir bekçi tutmuştur (Şekil 2). Böylece bu bekçi ömrünün yarısını ağaçlara zarar verdiklerini düşünerek bu kuşları kovmak için diğer yarısını da onları korumak için harcamıştır (Arı, 2003). Yasal düzenleme ise ancak 1956 tarihli Orman Kanunu'nda milli park ifadesinin geçmesi ile mümkün olmuştur (Gümü, 2018). Kosswig de o tarihten sonra alanın milli park ilan edilmesi için çalışmış ve nihayet bu isteği 1959'da gerçekleştirmiştir (Şekil 1).

Şekil 1

Kuşçenneti Milli Parkı Lokasyon Haritası.

Milli park ilanından hemen sonra Sığirci Deltasında peyzaj düzenlemesi yapılmış ve bir ziyaretçi merkezi inşa edilmiştir. Böylece bir yandan kuşlar için dış etkenlere karşı korunaklı kuluçka alanları oluşturulmuş, bir yandan da gözlem kulesi, patika yollar gibi turistlerin ihtiyaç duyduğu altyapı düzenlemeleri yapılmıştır. O yıllarda Manyas Gölü çevresinde kirlenme bir unsur olmamasından dolayı alanda oldukça sağlıklı habitatlar bulunuyordu (Arı ve Arslan, 2007). Bu özelliklerinden dolayı milli park 1976 yılında Avrupa Konseyi tarafından A sınıfı diploma ile ödüllendirilmiş, diploma 2000-2003 yılları arasında çevresel tahribata bağlı olarak askıya alınmış, yapılan yeni düzenlemelerle 2004 yılında tekrar verilmiştir. Günümüzde bu diplomaya sahip Türkiye'de tek, Avrupa'da ise 74 alandan biridir. Göl ekosistemine zamanla regülatörler ve setler yapılması, kurutma, kirlenme ve baraj yapımı, su çekme, tarımsal gübre ve ilaçların salınımı gibi nedenlerle önemli müdahaleler yapılmış ve ekosistem insan etkisi nedeniyle gerilemiştir. Buna rağmen Kuşçenneti Milli Parkı başlangıcından beri sürekli bir idare ve ziyaretçi merkezine sahip olması, etkili koruma yapılması ve sonuçta kuşlara sağladığı kuluçka, beslenme ve barınma habitatlarının zenginliği nedeniyle tarihi süreklilikle Türkiye'nin en iyi korunan milli parkıdır (Arı, 2021a).

Kuşçenneti Milli Parkı'nda Turizm

Kuşçenneti Milli Parkı'nın kuruluş amacı bir yandan buradaki essiz sulak alan ekosisteminde yaşayan, kuluçkalayan, kışlayan ya da göç esnasında kısa süreli uğrayan kuşları korumak, diğer yandan da bunları kuş meraklılarına gösterebilmektir (Kosswig, 1950). O nedenle kuşların varlığı ve sayısı alana yeterli sayıda turist getirebilmek için büyük önem taşımıştır. Milli parkın kurucuları ve sonraki yöneticileri bu amaç için kayda değer çalışmalar yapmıştır. Yerel halkı alanın korunmasına teşvik etmeye iten neden de turizmden elde edecekleri gelir beklentisiydi. Milli parkın ilanından hemen sonra Kuşçenneti köyünde iki turizm derneği kuruldu. Köy halkı yöreye gelen turistleri kayıklarla gezdirerek ve bir tür pansiyon hizmeti vererek gelir elde etmişlerdir (Şekil 2) Ancak 1960'ların ortalarından sonra bu tür gezintilerin kuluçkaya yatmış kuş türlerini olumsuz etkileyeceği düşünülerek yasaklanmıştır (Gürpınar, 2016). Turizm dernekleri 1970'lerin başındaki canlılığını gittikçe kaybetti ve en son 12 Eylül askeri yönetimi tarafından kapatıldı ve bir daha da açılmadı (Arı, 2003).

Yine 1960 yıllarda ziyaretçilerin alandaki kuşları daha yakından görebilmesini sağlamak için yönetim binasında bir müze oluşturuldu ve böylece gelen ziyaretçiler bir yandan tahit edilen kuşları bir yandan da Sığirci Deltası'ndaki üreme ve beslenme alanlarını görmeye başladı. Göl çevresinde ölü olarak bulunan kuşlar, tahit edilerek bu müzede oluşturulan özel camekânlı bölmelerde sergileniyordu. Genel özelliklerine göre çeşitli kuş grupları (yırtıcılar, ötücüler, vs) için ayrı ayrı bölmeler ayrılmış ve kuşlar birebir ölçülerde burada sergilenmiştir. Bu müze 2022 yılındaki yenileme çalışmaları sırasında kaldırılmış, yerine çeşitli kuş figürlerinden oluşan sanatsal çalışmalar konmuştur.

Şekil 2

Kuşçenneti Milli Parkı'nda 1960'larda Turistler İçin Yapılan Gezinti Yolları, Pelikan Besleyen Bekçi Kâşif Kan ve "Allah'ın Aleminde Kuşların Misafiriyiz, Sessiz Gezelim" Yazılı Uyarı Levhası (Kaynak: Ali Kızılay Arşivi).

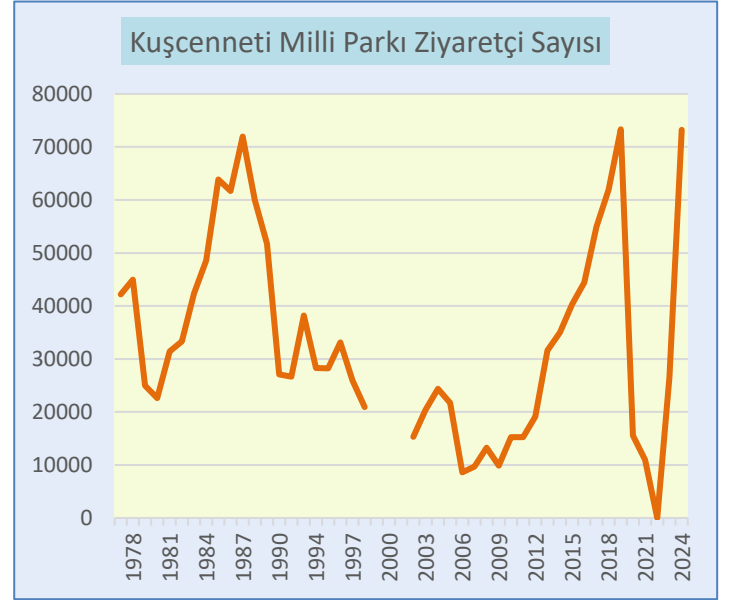

Turistlerin kuş kolonilerini canlı görebilmelerini sağlamak için 1972 yılında Sığirci Deltası'nın ağız kısmında kolonileri kuzeyden gören bir noktada ahşap bir gözlem kulesi inşa edilmiştir. Daha sonra eskiyen bu gözetleme kulesi yıkılarak yerine 2000 yılında yeni çelik konstrüksiyonlu bir gözetleme kulesi yapılmıştır. Turistler buradan dürbünlerle rahatsız etmeksizin özellikle insan yapımı platformlardaki pelikanlar başta olmak üzere kuluçka halindeki kuşları izleyebilmektedir. Bunlara ek olarak 2000'lerin başında milli park içerisindeki çeşitli noktalara kuşların idare ve ziyaretçi merkezinden kameralar aracılığı ile izlenebileceği bir sistem de kurulmuştur.

Bütün bu uğraşlar sonunda milli parkı ziyaret eden turist sayısında belli artışlar olmuştur. Bu sayı 1970'ten gölün ekolojik yapısının bozulmaya başladığı 1990'a kadar, birkaç yıl dışında 30.000-40.000 kişi arasında olmuştur. Ziyaretçilerin sayısı ilk kez 1987'de 70.000'i geçmişti. Ancak daha sonraki yıllarda hızla artması beklenen bu sayı 1990'lı yılların başından itibaren azalmaya başlamış ve 2015 yılına kadar hep 40.000'in altında kalmıştır. Bu düşüşün sebepleri arasında bazı altyapı eksikliklerinin payı olduğu açıktır. Parkı ziyaret eden turistler kuşları yakından görememektedir. Gözetleme kulesinin sadece 1 tane olması ve kuşların yakınına kadar gidilerek, kuşları izlemeye imkân veren kamufle gözetleme odalarının olmaması da önemli eksiklikler olarak görülmektedir. Ulaşım ve konaklama imkânlarının da sayıların düşük olmasında etkisi vardır (Gürlük, 2006). 2015 yılından sonra tekrar artmaya başlayan ziyaretçi sayıları 2019 yılında kaydedilen en yüksek rakam olan 73.330'a ulaşmıştır. Ancak 2020 yılında Covid-19 pandemisi nedeniyle hemen peşinden de ziyaretçi binasındaki tadilat inşaatı nedeniyle 2022'de kapalı olması sayıları düşürmüştür (Şekil 3). Bu sayının takip eden yıllarda artması beklenmektedir.

Şekil 3

Manyas Kuşçenneti Milli Parkı Ziyaretçi Sayıları (Kaynak: Kuşçenneti Milli Parkı Mühendisliği. Not: 1999-2002 Yılları Arası Verisi Mevcut Değildir. 2021 Rakamları Covid 19, 2022 Rakamı da Parkın Yenilenme Nedeniyle Kapalı Olmasından Dolayı Düşüktür).

Milli park kurulurken turizmden önemli ölçüde gelir elde edecekleri vaat edilerek yöre halkına buraya göç ettiklerinde devlet tarafından "iskân hakkı" olarak verilen topraklardan bir kısmı alınmıştı. Ancak umut verici başlangıca rağmen yerel halk turizmden hiçbir zaman istediği ya da beklediği kadar gelir elde edememiştir. Bunun temel nedenlerinden biri doğa turizmi kapsamında yapılan ornitoturizmin (kuş gözlemciliği) milli parkın 2005 yılına kadarki 64,1 hektar gibi küçük bir alanda yapılmış olmasıdır. O tarihte her ne kadar park tüm göl yüzeyi ve yakın çevresini içerecek şekilde genişletilse de turizm faaliyetleri o küçük alanla sınırlı kalmıştır. Ayrıca milli parkın ismine atfen turizm sadece ornitoturizm olarak düşünülmüş, diğer turizm türlerinin geliştirilmesi için özel bir irade ya da planlama yapılmamıştır. Oysaki Manyas Gölü çevresinde turistik çekicilik olarak değerlendirilebilecek başka doğal ve bilhassa kültürel unsurlar vardır. Şimdiye kadar ekoturizm kavramsallaştırması ile düşünülen turizm faaliyetlerinin daha geniş bir perspektifle biyokültürel turizm kavramsallaştırması ile düşünülmesi gerekmektedir. Aşağıda bu kapsamda Manyas Gölü çevresinde turizm çekiciliği olarak sunulabilecek kültürel kaynak değerlerine yer verilmektedir.

Kuşçenneti Milli Parkı'nda Biyokültürel Unsurların Turizmde Kullanımı: Bir Model Önerisi

Manyas Kuşçenneti Milli Parkı'nda turizm şimdiye kadar kuş gözlemciliği temelinde gelişmiştir. Ziyaretçi sayıları incelendiğinde bu turizm türünün gittikçe popüler olmasına rağmen milli parka gelen ziyaretçi sayılarının dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Aslında bu ziyaretçiler her ne kadar çoğunlukla kuşları görmeye gelseler de bunların tamamını kuş gözlemcileri olarak saymak mümkün değildir. Bunların içerisinde okul ziyaretleri ile ve eğitim amacıyla gelenler, geçerken uğrayan meraklılar ve düzenli gözlemciler olmayan kuş meraklıları da

vardır (Sarıipek ve Çevik, 2023). Bilindiği gibi Kuşçenneti Milli Parkı 2005 yılına kadar Türkiye'nin en küçük milli parkı iken bu tarihte genişletilerek 17.058 hektara çıkarılmıştır (Arı, 2021a). Dolayısı ile daha önceleri göl çevresi üzerinde sınırlı yetkiye sahip park yönetimi 2005'ten sonra tüm alanı kontrol edecek yasal dayanağa sahip olmuştur.

Park alanı genişletilmeden önce park yönetimi 1960'lardan başlamak kaydı ile gözetleme kulesi, kuş müzesi ve kuşları canlı gözetleme sistemi kurarak o küçük alanda turizmi geliştirme yönünde önemli düzenlemeler yapmıştır. Ancak uzun devreli gelişme planında öngörülmesine rağmen park alanının genişletilmesinden sonra milli park yönetiminin genişleyen alanlarda turizmi geliştirme yönünde yeni girişimi olmamıştır. Oysaki parkın genişleyen sınırları ve turizm hareketlerindeki artış dikkate alındığında alanının yüksek bir turizm potansiyeline sahip olduğu görülecektir. Bu potansiyeli fark etmek ve bununla ilgili planlamalar yapmak için öncelikle şimdiye kadar ekoturizm perspektifi ile yapılmaya çalışılan turizm faaliyetlerinin biyokültürel turizm perspektifi ile planlanması gerekmektedir. Bu perspektif bir yandan parkın doğal kaynaklarının sürdürülebilir kullanımını bir yandan da kültürel kaynak değerlerinin tespiti ve turizm için kullanımını önermektedir. Böylece parkın doğal ve kültürel kaynak değerleri birlikte korunmuş ve gelecek nesillere aktarılmış olacaktır. Aşağıda bu kültürel kaynak değerlerinin neler olabileceğine dair tespitlerimiz yer almaktadır.

Daskyleion Antik Kenti. Daskyleion antik kenti Manyas Gölü'nün güneydoğu kıyısında bugünkü Ergili köyü sınırları içerisindeki Hisartepe üzerinde yer almaktadır (Şekil 4). Kentin tarihi M.Ö. 3000 yılına kadar uzanmaktadır. Kenti, Anadolu'nun o zamanki sakinlerinin kurduğu tahmin edilmektedir. Bölge M.Ö. 7.yy'da Lidyalıların eline geçmiştir. Persler M.Ö. 547 yılında bölgeyi işgal edince burada bir Satraplık (bölgesel valilik) merkezi kurmuş, saraylar ve parklar inşa etmiştir. M.Ö. 334'te Makedon komutan Parmenion'un Daskyleion'u ele geçirmesiyle Pers egemenliği son bulmuştur. Daha sonra bölgeye Doğu Romalılar hâkim olmuştur. Türklerin bölgeyi ele geçirmesinden sonra terk edilen alan zamanla yok olmuş, yıkıntılarda kaybolmuş ve üzeri örtülmüştür. İstanbul Üniversitesinde çalışan Alman arkeolog Kurt Bittel 1952 yılında yaptığı değerlendirmeler sonucunda antik kaynaklarda adı geçen Daskyleion'un yerinin burası olduğunu kesin olarak belirlemiştir. Bu tespitin hemen sonrasında başlayan kazı çalışmaları halen devam ettirilmektedir (Bakır, 2003, İren, 2013).

Daskyleion kazılarında çıkarılan buluntular Frig, Lydia, Akhaemenid, Makedonya ve Doğu Romalıların kentte bazen ardışık bazen de eş zamanlı olarak yaşadığını göstermektedir. Böylece Daskyleion Anadolu kültürleri ve onların bıraktığı miraslar bakımından oldukça zengin bir yer olarak karşımıza çıkar (İren, 2013). Kazılar sırasında dünyadaki en erken Zerdüş dini tapınağının burada bulunduğu ve muhtemelen buranın Zerdüş dinine inananlar için bir hac merkezi haline gelerek önemli bir dini turizm alanı olabileceği iddia edilmiştir (Arkitera, 2021). Dolayısı ile Daskyleion Antik Kenti Manyas Gölü biyokültürel turizm planlamasında çok önemli bir yere sahiptir.

Şekil 4

Manyas Gölü Kıyısında Daskyleion Antik Kenti (Kaynak: Muğla Üniversitesi, Daskyleion Kazı Projesi).

Kültürel yapı. Manyas Gölü kuş göçlerinin gölü olduğu kadar insan göçlerinin de gölüdür. Göl çevresinde çeşitli etnik ve kültürel gruplara mensup insanlar birkaç km aralıklarla bir arada yaşarlar. Bugün göl kıyısındaki köylerin neredeyse hiç birisi 150 yıl önce yoktu. Bugünkü Kuşçenneti Köyü sakinleri 1977-78 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) sonrasında Romanya-Bulgaristan arasındaki Dobruca bölgesinden gelerek bu köyü kurmuştur. Milli parkın hemen batısındaki Yeni Sığircı köyü ise Kafkasya'dan gelen Kabartay göçmenleri tarafından kurulmuştur. Bu köyün 5-6 km batısındaki Bereketli köyü ilk kez Don Kazakları tarafından kurulmuş, daha sonra Türk-Yunan nüfus mübadelesi kapsamında Yunanistan'dan gelen Pomaklar ile daha sonra Romanya'dan gelen Tatarlar tarafından iskân edilmiştir. Hemen batıdaki Gölyaka yine Pomaklar tarafından kurulmuştur. Gölün batı kıyısındaki Kocagöl ise Don Kazakları tarafından kurulmuştur. Gölün güney tarafı da diğer Kafkas-Çerkez göçmenleri başta olmak üzere çeşitli bölgelerden gelerek buraya yerleşmiştir. Manyas Gölü bu farklı insanları kendisine çeken ve barış içerisinde yaşatan bir mıknaatı gibidir (Arı, 2021b). Dolayısı ile bölgenin kültürel çeşitliliği kuş çeşitliliği gibi turizmde bir çekicilik unsurudur ve bu zenginlik bazı turist gruplarının ilgisini çekmektedir.

Kocagöl Köyünde Ortodoks Don (Manyas) Kazakları Tarihi ve

Mirası. Ortodoks Don Kazakları Rusya steplerinde Don Irmağı boylarında yaşamaktayken 1650 yılından sonra Rus Çarı'nın Rusya'da başlattığı siyasi ve dini reformlara uymamaları sonucu Ruslarla anlaşmazlıklar yaşamış ve 1. Petro zamanında çetin savaflara tutuşmuştur. Ancak 1700'lerin başında bu savaflarda kesin bir yenilgiye uğratılınca daha güneye göç ederek Osmanlı himayesindeki Kırım Hanlığına sığınmış, karşılığında da Ruslarla savaşımaya devam etmişlerdir. 1736-39 Osmanlı-Rus savaşında bölge iyice istikrarsızlaşınca Tuna Deltası'na yerleştirilmişlerdir. Burada da bir süre yaşayan Kazaklar, oradan 1880'li yıllardan başlayarak Anadolu'ya getirilmiş ve tatlı su balıkçılığı yapılan göl kenarlarına yerleştirilmişlerdir. Bir kısmı Beyşehir Gölü kıyısında yerleştirilen bu grubun bir kısmı da Manyas Gölü batı kıyısındaki Kocagöl köyünü kurmuştur. Yaklaşık 200 yıl boyunca burada refah

içerisinde yaşayan Kazaklar 1962 yılında toplu olarak Türkiye'yi terk etmiş, önemli bir kısmı Rusya'ya az bir kısmı da ABD'ye göç etmiştir (Arı, 2021c; Arı vd., 2022; Kıyanç, 2021).

Şekil 5

Manyas Kocagöl Köyü'nde Yıkılmak Üzere Olan Kazak Kilisesi.

Kazaklardan geriye iki kilise ve ikonalar (Altun & Uçar, 2021), Kazak evleri, kazak fasulyesi, balık avlama yöntemleri ve mezarlıkları kalmıştır. Ancak bunlardan maddi kültür öğeleri önemli ölçüde zarar görmüştür. Kiliselerden birisi camiye çevrilmiş ve halen cami olarak kullanılmaktadır. Diğeri ise terk edilmiş ve yıkılmak üzeredir (Şekil 5). Bu kilise restore edilerek Kazakların kültürel mirasının korunacağı bir etnografya galerisine dönüştürülmelidir. Bir örneği Kazakların Rusya'da geri göç ettiklerinde yerleştirildikleri Stovropol ili Levokumsky ilçesinde kendileri tarafından yapılan ve onların Türkiye'deki yaşamı ve mirasının hatırlatıcısı olan böyle bir etnografya galerisi şüphesiz hem yörenin tarihinin önemli bir hatırlatıcısı hem de önemli bir turistik çekicilik olacaktır.

Güncel ve Tarihi Balıkçılık. Manyas Gölü önemli tatlı su ürünleri üretim alanıdır. Gölde şimdiye kadar 34 balık türü tespit edilmiştir (Türker vd., 2019). Gölde çeşitli yöntemlerle balık avlanmakta ve bunların bir kısmı ihraç edilmektedir. Her ne kadar gölün ekolojik yapısında meydana gelen değişimler balık tür ve avlanan miktarları zamanla değiştirse de gölde halen önemli miktarda sazan, İsrail sazanı, turna ve ringa balığı avlanmaktadır. Göl çevresindeki köylerde 6 balıkçılık kooperatifi vardır ve halen 300 civarında aile balıkçılıkla geçinmektedir (Arı, 2019). Göl balıkçılığı sulak alan ekosistemine müdahale edilmediği ve gölün henüz kirletilmediği 1980 öncesinde en parlak dönemini yaşamıştır. 1970'lerde hükümetin kooperatifleşme yolu ile balıkçılığa sağladığı destekler yöre halkı tarafından da kullanılmıştır. Bu sayede gölün kuzeyinde Bereketli ve Yeni Sığircı arasındaki Koyunkaya mevkiinde 3 ton kapasiteli buzhane, 100 ton kapasiteli soğuk hava deposu inşa edilmişti. Balıkçı teknelerinin yanaşması için de yeni bir iskele yapılmıştı. Göl balıkçılığının en parlak yılları olan 1970'ler boyunca bu tesisler kooperatiflerce ortak şekilde kullanılmıştır. Ancak 1980'lerin ortalarından sonra tatlı su istakozunun bir mantar hastalığı nedeniyle yok olması, yayın gibi değerli balıkların da kirlilik nedeniyle hızla azalmasından dolayı bu tesisleri kullanmaya gerek

kalmamış ve zamanla buralar terk edilmiştir. Buradaki iskele ve binaların bazıları Eti Maden tarafından kullanılmaktadır (Şekil 6).

Şekil 6

Koyunkaya Mevkiinde Metruk Binalar ve 1970'lerde Yapılan İskele.

Koyunkaya'daki metruk binalardan birisinin restore edilerek gölün balıkçılık tarihini ve balıkçılığın güncel durumu hakkında ziyaretçileri bilgilendirecek küçük bir balıkçılık müzesi önemli bir turistik çekicilik olacaktır. Burada Don Kazaklarının bölgeye getirdiği avlanma yöntemlerine dair maddi kültür öğeleri, gölün tarihte ve günümüzdeki balıkçılığı ve yöredeki balıkçılık kültürü ile ilgili diğer unsurlar hem korunmuş hem bir miras olarak sonraki kuşaklara aktarılmış hem de eğitim amacı ile kullanılmış olacaktır.

Çiftlik Turizmi. Manyas Gölü çevresi tamamen tarım arazileri ile kaplıdır. Gölün güney tarafına suyun mevsimlik salınımını engelleyen setler yapılmadan önce göl suları haziran ayından itibaren çekilmeye başlar ve kış yağışlarına kadar çekik kalırdı. O dönemde açığa çıkan göl tabanı kısa yetiştirme süresine sahip tarım ürünlerinin rahatça yetiştirildiği bir alandı. Şimdilerde setler, Ergili'deki regülatörler ve Manyas Barajı nedeniyle göldeki su salınımı azalmıştır. Ancak eskiden göl tabanı olan yerlerde şimdi su baskını riski olmaksızın tarım yapılabilir. Manyas Barajı'nın sağladığı sulama imkânları sayesinde gölün güney tarafında çeltik tarım alanları son zamanlarda oldukça genişlemiştir. Göl çevresinde tahıllar ile iklim özelliklerine uygun çeşitli sebze ve meyveler yetiştirilmektedir. Son zamanlarda çiftlik turizminin de gelişen alternatif turizm şekillerinden birisi olması göl çevresini bu bakımdan cazip kılmaktadır.

Tartışma ve Sonuç

KA'lar ilk bakışta doğal peyzajlar olarak görülse de aslında yüzyıllardır devam eden insan-çevre ilişkileri nedeniyle aynı zamanda biyokültürel peyzajlardan oluşmaktadır. KA'larda ekoturizm adı altında yapılan doğa turizmi kapsamında bu gerçek göz ardı edilerek çoğu kere sadece doğal kaynakların turizm potansiyeli üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda önceki çalışmalardan bazıları KA'lar içerisindeki doğal çekiciliklere vurgu yapmış ve buralarda önemli bir turizm potansiyeli olduğunu ortaya koymuştur (Dinç ve Öztürk, 2013; Doğaner, 1985;

Kervankıran ve Eryılmaz, 2016). Diğer bazı çalışmalar ise turizmin KA'lardaki doğal kaynaklar üzerindeki olumsuz etkilerini ve buralarda yapılan turizmin sürdürülebilirliğini sorgulamıştır (Göktaş ve Kurkut, 2016; Doğru ve Aydın, 2020; Kurdoğlu ve Bektaş, 2015). Yine bazı çalışmalar KA'ların eğitim faaliyetleri için önemine değinmiş ve buraların doğa eğitimi için uygun yerler olduğuna vurgu yapmıştır (Meydan vd., 2012; Zaman ve Coşkun, 2012). Ancak KA'ların önemli kültürel kaynaklara da sahip olduğu ve bu kültürel kaynakların da doğal kaynak değerleri kadar korunmaya muhtaç olduğu gerçeğine çok fazla vurgu yapılmamıştır. Biyokültürel çeşitlilik unsurları olan geleneksel kaynak kullanma stratejileri, efsane mekanları, kutsal doğal alanlar, geleneksel el sanatları ve yerel üretim mekanları gibi unsurlar üzerinde yeterince durulmamıştır. Oysaki biyolojik çeşitlilik gibi kültürel çeşitlilik de tehdit altındadır ve korunması gerekmektedir. Doğal kaynak değerlerini koruma konusunda gösterilen yüksek hassasiyet hem dünyada hem de Türkiye'deki KA'larda şimdiye kadar kültürel kaynak değerleri ve kültürel çeşitliliği koruma konusunda gösterilmemiştir (Arı, 2020). Doğal değerlerle birlikte kültürel kaynak değerlerinin de korunması ve sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda turizm amaçlı kullanımı gerekmektedir. KA'ların çok büyük bir kısmında böyle bir koruma ve kullanma pratiği yoktur.

Bu çalışmada incelenen Kuşçenneti Milli Parkı'nda da durum farklı değildir. Neredeyse sadece kuş gözlemciliğine indirgenmiş doğa turizmi ne turizmi istenen seviyede geliştirmiş ne de ekoturizmde öngörüldüğü gibi yerel halkın refahına katkı yapabilmıştır. Şimdiye kadar yapıldığı şekli ile milli parka gelen ziyaretçiler kuş gözlem kulesinden kuşları gözlemekte, kuşların canlı görüntülerini ziyaretçi merkezine aktaran kameralar vasıtası ile görüntüler izleyebilmekte ve 2023 yılında eskisinin yerine yapılan yeni binadaki küçük müzeyi gezebilmektedir. Bütün bu aktiviteler sadece 1 saat gibi kısa zamanda yapılabilmekte ve ziyaretçiler alanda fazla kalmadan ayrılmaktadır. Bir rehberlik ya da alan kılavuzluğu hizmeti verilmemektedir.

Temel hedefi sulak alanı korumak olan milli park yönetimi böyle bir planlama ile gölü korumayı belli ölçüde başarabilmiştir. Ancak göl çevresindeki kültürel kaynakların aynı ölçüde korunduğu söylenemez. Örneğin Ergili köyü yakınlarındaki Daskyleion antik kenti çevresinde çok sayıda kaçak kazı yapıldığı ve tarihi eserlerin tahrip edildiği tespit edilmiştir (Bakır, 2003). Benzer şekilde Don Kazaklarının tarihi mirasının da iyi korunduğu söylenemez. Kocagöl Köyü'nde Kazaklara ait iki kilise de korunamamıştır (Altun ve Uçar, 2021). Kazaklara ait mezarlıktan geriye sadece beton bir mezar kalmıştır. Koyunkaya mevkiindeki eski balıkçılık tesislerindeki soğuk hava depoları ve diğer binalar metruk haldedir ve her birisi yıkılmak üzeredir. Bu kültürel peyzajların da doğal unsurlar gibi hem korunması hem de biyokültürel turizm amaçlı kullanılabilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda şunlar yapılmalıdır:

1. Kuş gözlemciliği milli parkın eski alanında yapılması yanında, kuşların önemli ölçüde beslendiği ve kuluçkaya yattığı Kocagöl Çayı deltası ve Ergili köyü batısındaki Domuz Burnu mevkiilerinde de yapılabilmesi için altyapı yatırımları ve düzenlemeleri yapılmalıdır. Bu kapsamda buralarda da gözlem istasyonları ve patikalar inşa edilmelidir. Milli park alanı büyütülerek gölün güney

tarafını da içine aldığına göre bu güney tarafta da milli park idare merkezi yapılmalıdır. Ayrıca kuş gözlemi ve diğer doğal süreçleri göl içerisinde de izlemek isteyen ziyaretçilere tekne ile programlı göl gezileri planlanmalıdır. Bu gözlemlerde sulak alanların doğa için işlevleri ve insanlar için faydaları canlı örnekleri ile ziyaretçilere anlatılmalı, sulak alanların korunması hakkında duyarlılık oluşturulmalı ve eğitimler verilmelidir.

2. Ziyaretçilerin yörenin antik tarihi hakkında bilgilendirilmesi için düzenlemeler yapılmalıdır. 1954 yılından beri kazıların devam ettiği Daskyleion, gölün doğu kıyısındaki tarihi buluntular, Persler zamanından yörede inşa edilen saraylar ve yollar önemli maddi kültür öğeleridir. Yöreye yapılacak ziyaretlerde uğrak noktalarından birisi de bu Antik kent olmalıdır. O nedenle maddi buluntuları görme yanında antik kente gelen turistleri yöre tarihi ve eski yaşamı hakkında bilgilendirecek düzenlemeler yapılmalıdır. Buradan elde edilen buluntuların sergilendiği Bandırma Müzesi de tur programına eklenmelidir.

3. Yörenin kültürel yapısı başlı başına önemli turistik çekiciliklerden biridir. Birkaç km aralıklarla konuşulan farklı diller, yerel yaşam biçimleri, göç tarihi, Manyas gölünün bu farklı kültürleri çekmede ve bir arada yaşatmadaki rolü de turistlerin ilgisini çekebilecek özelliklerdir.

4. Manyas Gölü halen Türkiye'deki önemli tatlı su balıkçılığı alanlarından birisidir. Her ne kadar balıkçılık eski ihtişamlı günlerini geride bırakmış olsa da hem güncel balıkçılık hem de göl balıkçılığının tarihi önemli turistik çekicilik olabilecek özelliklerden birisidir. 1970'lerde yapılan buzخانه, iskele ve diğer balıkçılık tesisleri sonradan terk edilmiş ve yıkılmak üzeredir. Bu binalardan bazılarının restore edilmesi ile yapılacak küçük bir müze hem gölün balıkçılığındaki zamansal değişmeyi, Don Kazaklarından kalma avlanma usul, alet ve edevatlarını hem korumuş hem de bir kültürel miras unsuru olarak gelecek kuşaklara aktarmış olacaktır. Böyle bir müze, tatlı su balıkçılığı, sulak alanların işlev ve yararları konusunda da önemli bir eğitim fonksiyonunu üstlenecektir.

5. Kuş gözlemciliği parkın yeni alanına da yaygınlaştırılması gerekirken, doğa turizmi sulak alanın tüm işlevlerinin ziyaretçilere gösterileceği bir şekle dönüştürülmelidir. Alanda sulak alanların kurutulması ve bunun sonuçları, sulak alanlara çeşitli insan müdahaleleri, habitat çeşitliliği, sulak alanların kirliliği, su geliştirme projelerinin etkileri, ekolojik değişimler ile tür çeşitliliği ve sayısı arasındaki ilişkiler, sulak alanın çevresinde yaşadığı insanlara faydaları gibi konular bilinçli doğa turistlerinin ilgisini çekecektir. Bütün bunların ziyaretçilerin eğitimi için kullanıma potansiyeli vardır.

Kuşçenneti Milli Parkı'nda turizmin ekoturizm bakış açısı ile değil, bütün bu kaynakları, kültürel mirası ve doğal özellikleri birlikte ele alan biyokültürel bakış açısı ile yeniden planlanması gerekmektedir. Bu yeni planlamada ziyaretçiler rehberler ya da Kadağı Milli Parkı'nda olduğu gibi alan kılavuzları eşliğinde (Soykan & Arı, 2004) belli bir program dâhilinde inşa edilmiş ve altyapısı tamamlanmış bir güzergâhta Kuşçenneti köyünden başlayarak göl etrafında 1 tam gün sürecek bir tura katılacaklardır. Bu tur Kuşçenneti köyündeki bir lokantada meşhur balık çorbası içerek başlayacak akabinde Sığircı Deltası'ndaki kuş gözlemi ve ziyaretçi merkezine uğrayarak devam edecektir. Sonra buradan

park kaynaklarına zarar vermeksizin inşa edilecek bir yoldan batıya doğru, Yeni Sığircı Köyüne uğrayıp, orada Kabartay'ların göç tarihini öğrenip, onlarla tanışma, konuşma imkânı bulacaklardır. Buradan yoluna devam ederek Koyunkaya'da inşa edilecek Balıkçılık müzesine uğrayıp, gölün güncel ve tarihi balıkçılığı hakkında bilgi alacaktır. Oradan Pomak tarihi, göçleri ve kültürü hakkında bilgi almak üzere Bereketli Köyü'ne akabinde Gölyaka köyüne gidilecektir. Buradan Kocagöl Köyü'ne geçerek Don Kazaklarının ilginç hikâyesini dinleyip, eski kilisede yapılacak etnografya galerisinde onların tarihini öğrenip, göç hikâyelerini anlatan Göçlerin Gölü belgeselini izleyeceklerdir (Kasapoğlu ve Bingül, 2015). Aynı zamanda Kocagöl'deki lokantada öğlen yemeğinde çeşitli balıklardan ve meşhur kazak fasulyesinden oluşan menüyü aldıktan sonra Kocaçay Deltası'na hareket edecek burada ekosistem özellikleri ve işleyişi hakkında bilgi alacaktır. Salur'da bir çay molası verilecek ve çeltik tarım alanlarını görecektir, mümkünse burada tarımsal faaliyetlere katılarak Kızıksa köyüne hareket edip, Ergili'ye doğru olan kıyı kesiminde kuş gözlemi yaptıktan sonra Daskyleion Antik Kentine varacaklardır. Burada yörenin antik dönem tarihi hakkında bilgi alıp, kazı alanını gördükten sonra göl kıyısındaki turlarını antik dönemde Daskyleion'dan Sığircı Deltası'na kadar uzandığı tahmin edilen antik dönem yolundan geçerek ziyaretçi merkezinde bitireceklerdir. Oradan da Bandırma Müzesi'ne giderek burada sergilenen Daskyleion buluntularını görecektir. Böylece tam 1 günlük bir planlama yapılmış olacaktır. Ziyaretçilerin bunu yapabilmesi için de hem önceki gün hem de yorucu olabilecek bu 1 günlük programdan sonra yörede konaklayacaklardır. Böylece bir yandan yörenin doğal ve kültürel kaynak değerleri korunmuş olacak bir yandan da turizm yerel halkın refahına katkı sağlamış olacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- AA, (2024). <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/korunan-alanlari-ziyaret-edenlerin-sayisi-22-yilda-yaklasik-12-katina-cikti/3112174>
- Akten, S., & Gül, A. (2014). Korunan doğal alanlarda ziyaretçilerin olası etki düzeyleri önlem ve standartların belirlenmesi (Gölcük Tabiat Parkı örneği). *Turkish Journal of Forestry*, 15(2), 130-139. <https://doi.org/10.18182/tjf.25479>
- Altun, F. İ., & Erdağ Uçar, C. (2021). Manyas Kocagöl kazaklarından geriye kalan sanat eserleri (BCS'21). *Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 4(BCS 21 Özel Sayı), 100-110. <https://doi.org/10.38120/banusad.1020086>

- Argumedo, A., Song, Y., Khoury, C. K., Hunter, D., Dempewolf, H., Guarino, L., & de Haan, S. (2021). Biocultural diversity for food system transformation under global environmental change. *Frontiers in Sustainable Food Systems*, 5, 685299. <https://doi.org/10.3389/fsufs.2021.685299>
- Arı, Y. (2003). Manyas Gölü'nün kültürel ekolojisi: Tarihi süreçte adaptasyon ve değişim. *Türk Coğrafya Dergisi*, 40, 75-97. <https://doi.org/10.17211/tcd.70106>
- Arı, Y. (2009). Eko turizm mi ego turizm mi? Kazdağı (Balıkesir) Örneği. V. *Ulusal Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (ss 421-428). Ankara: Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi.
- Arı, Y. (2019). Manyas (Kuş) Gölü'nde (Balıkesir) su ürünleri avcılığı: kültür, ekoloji ve sürdürülebilirlik. *Ege Coğrafya Dergisi*, 28(2), 179-198.
- Arı, Y. (2020). Protecting biocultural diversity at Kazdağı National Park, Balıkesir, Turkey: the role of Sacred Natural Sites. *Human Geographies*, 14(2), 215-238. <https://doi.org/10.5719/hgeo.2020.142.3>
- Arı, Y. (2021a). *Manyas Kuş Cenneti Milli Parkı: Kültürel, tarihi ve politik ekoloji*. Çizgi.
- Arı, Y. (2021b). Kaderleri göç olan insan ve kuşların yollarının kesiştiği coğrafya: Manyas Gölü. *Aktüel Arkeoloji*, 80, 134-141.
- Arı, Y. (2021c). Don Kazaklarının Manyas Gölü kıyısına göçünün politik ekolojisi. *Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 4(BCS 21 Özel Sayı), 111-132. <https://doi.org/10.38120/banusad.1021949>
- Arı, Y. (2024). İnsansız korumadan biyokültürel korumaya: Son 150 yılda dünyada doğa koruma paradigmalarının değişimi. *International Journal of Geography and Geography Education*, 53, 298-317. <https://doi.org/10.32003/igge.1492106>
- Arı, Y., & Arslan, F. (2007). Sanayicilerin doğa koruma algısı: Bandırmalı sanayiciler ve Kuş Cenneti Milli Parkı örneği. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(17), 12-35.
- Arı, Y., Kıyaç, S., & Sivrioğlu, U. T. (2022). *Manyas Kazakları: Tarih, kültür ve göç*. Paradigma Akademi.
- Arkitera. (2021). <https://v3.arkitera.com/h9355-zerdust-hacilar-bandırma-ya.html>. 05.03.2021 tarihinde erişildi.
- Aryal, C., Ghimire, B., & Niraula, N. (2019). Tourism in protected areas and appraisal of ecotourism in Nepalese policies. *Journal of Tourism and Hospitality Education*, 9, 40-73.
- Bakır, T. (2003). Daskyleion (Tyaiy Drayahya) Hellespontine Phrygia Bölgesi Akhaemenid Satraplığı. *Anadolu*, 25, 1-26.
- Baral, R., Rijal, D. P., & Saini, B. K. (2023). Visitors' environmental impact on conservation areas: An evaluation of Annapurna base camp trekking trail in the Annapurna Conservation Area, Nepal. *Himalayan Biodiversity*, 9, 12-21.
- Belsoy, J., Korir, J., & Yego, J. (2012). Environmental impacts of tourism in protected areas. *Journal of Environment and Earth Science*, 2(10), 64-73.
- Bhammar, H., Li, W., Molina, C. M. M., Hickey, V., Pendry, J., & Narain, U. (2021). Framework for sustainable recovery of tourism in protected areas. *Sustainability*, 13(5), 2798.
- Breakey, H., & Breakey, N. (2023). Leopold's cultural harvest, biocultural tourism, and field environmental philosophy. In *Field Environmental Philosophy: Education for Biocultural Conservation* (pp. 281-293). Cham: Springer.
- Brown, R. (2013). "Nobody Came Down": The effect of the financial crisis on tourism in two Roatán communities. *Student Anthropologist*, 3(2), 43-60. <https://doi.org/10.1002/j.sda2.20130302.0003>

- Bushell, R., & Bricker, K. (2017). Tourism in protected areas: Developing meaningful standards. *Tourism and Hospitality Research*, 17(1), 106-120.
- Chang, K., Winter, K. B., & Lincoln, N. K. (2019). Hawaii in focus: navigating pathways in global biocultural leadership. *Sustainability*, 11(1), 283. <https://doi.org/10.3390/su11010283>.
- Creswell, J. W. (2009). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches (4.Basım)*. Sage.
- Çalık, İ., & Pir, B. (2019). Korunan alanların sürdürülebilir turizm kapsamında değerlendirilmesi: Gümüşhane Limni Gölü Tabiat Parkı örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 159-169.
- Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, (2024). <https://cevresehgostergeler.csb.gov.tr/korunan-alanlar-i-85778.01.07.2024>.
- Das, M., & Chatterjee, B. (2023). Ecotourism in Bhitarkanika Wildlife Sanctuary, India: assessment of participation, economic benefits and conservation goals. *Journal of Ecotourism*, 23(4), 589-608. <https://doi.org/10.1080/14724049.2023.2282955>
- De Steiguer, J. E. (2006). *The origins of modern environmental thought*. University of Arizona Press.
- Demirsoy, A. (2019). *Rüyalarını Türkçe gören bir Alman bilim adamı Ord. Prof. Dr. Curt Kosswig*. Asi Kitap.
- Dereli, D. & Arı, Y. (2012), Kazdağı Milli Parkı'nda ziyaretçi yönetimi, *Kazdağları III. Ulusal Sempozyumu Bildirileri Kitabı* içinde (ss. 179-186). Balıkesir.
- Diarta, I. K. S. (2017). Between cultural preservation and tourism industry: Dialectic relations in cultural heritage tourism management in Tanah Lot and Borobudur Indonesia. *E-Journal of Tourism*, 4(2), 100-109. <https://doi.org/10.24922/eot.v4i2.36403>.
- Dinç, A., & Öztürk, R. (2013). Beyşehir Gölü Milli Parkı'nın ekoloji ve turizm bakımından araştırılması. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, 1, 118-123.
- Doğaner, S. (2013). *Türkiye kültür turizmi*. Doğu Kitabevi.
- Doğaner, S. (1985). Turizmde doğanın önemi ve Türkiye'de doğayı koruma çalışmaları. *İstanbul Üniversitesi, Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 2, 117-124.
- Doğru, E., & Aydın, F. (2020). Yerel halkın milli parklara ilişkin görüşleri: İğneada Longoz Ormanları Milli Parkı örneği. *International Journal of Geography and Geography Education*, 42, 328-355. <https://doi.org/10.32003/igge.713418>
- Dowie, M. (2005). Conservation refugees: when protecting nature means kicking people out. *Orion*, 1, 6-27.
- Duyar, M., & Bayram, M. (2019). Aşırı turizm ve turizm korkusu: yerel halk ve turizm ilişkisinin evrimi. *International Journal of Geography and Geography Education*, 40, 347-362.
- Eagles, P. F. (2003). International trends in park tourism: The emerging role of finance. In *The George Wright Forum*, 20(1), 25-57.
- Echeverri, A., Batista, N. M., Wolny, S., Herrera-R, G. A., Andrade-Rivas, F., Bailey, A., Navarrete, A. C., Arenas, A D., Díaz-Salazar, A. F., Hernandez K. V., Langhans, K. E., Mateus-Aguilar, B. E., Levey, D., Neill, A., Nguyen, O., Suárez-Castro, A. F., Zapata, F., Ocampo-Peñuela, N. (2025). Toward sustainable biocultural ecotourism: An integrated spatial analysis of cultural and biodiversity richness in Colombia. *People and Nature*, 7(1), 194-214.
- Emekli, G. (2021). Coğrafya, turizm, kültür ilişkilerinin turizm coğrafyasına yansımaları ve kültürel turizm. *Ege Coğrafya Dergisi*, 30(2), 405-428. <https://doi.org/10.51800/ecd.1017209>
- Emekli, G. (2005). Avrupa Birliği'nde turizm politikaları ve Türkiye'de kültürel turizm. *Ege Coğrafya Dergisi*, 14(1-2), 99-107.
- Erdoğan, İ. (2010). Ekoturizm eleştirel bir değerlendirmesi. *Ekoturizm Çalıştay ve 10. Yılında TODEG* içinde. (pp. 65-81). Türkiye Ormancılar Derneği Yayınları.
- Erdoğan, N. (2010). Ekoturizm ve doğa temelli turizmin geldikleri noktadaki kavramsal çerçeve. *Ekoturizm Çalıştay ve 10. Yılında TODEG* içinde (pp) 41-51. Türkiye Ormancılar Derneği Yayınları.
- Fennell, D. A. (2020). *Ecotourism*. Routledge.
- Forje, G. W., Martin, T. N., Nfornkah, B. N., Awazi, N. P., Djomo, C. C., Sone, D. E., & Fokeng, R. M. (2020). Assessing the impact of ecotourism on livelihood of the local population living around the campo Maan National Park, south region of Cameroon. *Journal of Hospitality Management and Tourism*, 11(1), 1-11.
- Franco, F. M. (2022). Ecocultural or biocultural? Towards appropriate terminologies in biocultural diversity. *Biology*, 11(2), 1-10. <https://doi.org/10.3390/biology11020207>.
- Frascaroli, F., Zannini, P., Acosta, A. T. R., Chiarucci, A., d'Agostino, M., & Nascimbene, J. (2019). Sacred natural sites in Italy have landscape characteristics complementary to protected areas: Implications for policy and planning. *Applied Geography*, 113, 102100. <https://doi.org/10.1163/15685357-02003005>.
- Fredman, P., L. Hornsten Friberg, & L. Emmelin (2007). Increased visitation from national park designation. *Current Issues in Tourism* 10, 87-95.
- Gavin, M. C., McCarter, J., Berkes, F., Mead, A. T. P., Sterling, E. J., Tang, R., & Turner, N. J. (2018). Effective biodiversity conservation requires dynamic, pluralistic, partnership-based approaches. *Sustainability*, 10(6), 1846. <https://doi.org/10.3390/su10061846>.
- Gidebo, H. B. (2023). Linking livelihood and biodiversity conservation in protected areas: Community based tourism development perspective from developing country. *Tourism and Hospitality Research*, 23(3), 361-375.
- Goodwin, H., & Francis, J. (2003). Ethical and responsible tourism: Consumer trends in the UK. *Journal of Vacation Marketing*, 9(3), 271-284.
- Göktaş, T., & Kurkut, G. (2016). Korunan alanlarda sürdürülebilir ziyaretçi yönetimi: Stratejiler ve araçların incelenmesi. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 18(1), 118-131.
- Gümüş, C. (2018). *Türk orman devrimi*. Türkiye Ormancılar Derneği Yayınları.
- Gürlük, S. (2006). *Manyas Gölü ve Kuş Cenneti'nin çevresel değerlemesi üzerine bir araştırma*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Bursa Uludağ Üniversitesi.
- Gürpınar, T. (2016). *"Uçarsa Toy, Kaçarsa Ceylandır" Tansu Gürpınar doğayla geçen yıllar*. Kalkınma Atölyesi, Kalkınmaya Katkı Verenler 4. Ankara.
- He, D., Wang, J., Zhang, T., Xu, Z., Wang, Y., Liu, S., & Chen, K. (2023). The impact of tourism on farmers' household income in the context of China's regulatory policies of protected areas. *Frontiers in Forests and Global Change*, 6, 1144116.
- Imanishimwe, A., Niyonzima, T., & Nsabimana, D. (2018). Contribution of community conservation and ecotourism projects on improving livelihoods and sustainable biodiversity conservation in and around Nyungwe national park (NNP). *Journal of Tourism & Hospitality*, 7(363), 2167-0269.
- İren, K. (2013). *Daskyleion*. The Encyclopedia of Ancient History.
- Kasapoğlu, G., Bingül, K. (2015). Göçlerin gölü: Belgesel, <https://www.youtube.com/watch?v=BsbKXyJ-Is>. 02.04.2024 tarihinde erişildi.

- Kervankıran, İ., & Eryılmaz, A. G. (2016). Milli parkların turizm ve rekreasyonel faaliyetlerde sürdürülebilir kullanımı: Isparta İli örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 39, 151-182.
- Kılıç, M. & Kervankıran, İ. (2019). Türkiye’de milli parkçılığın kısa bir hikâyesi: Yozgat Çamlığı Milli Parkı örneği. *Türk Coğrafya Dergisi*, 72, 21-34. <https://doi.org/10.17211/tcd.463690>
- Kıyanç, S. (2021). Uluslararası boyutu ile Türkiye’deki Don Kazakların göçü (BCS’21). *Bandırma Onyedil Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 4(BCS 21 Özel Sayı), 133-151. <https://doi.org/10.38120/banusad.1020740>
- Kosswig, C. (1950). Manyas Gölündeki kuş cenneti. *Acta Biologica Turcica*, 1(2), 59-63.
- Leung, Y. F., Spenceley, A., Hvenegaard, G., Buckley, R., & Groves, C. (2018). *Tourism and visitor management in protected areas: Guidelines for sustainability* (Vol. 27). Gland, Switzerland: IUCN.
- Loomis, J. B. (1999). Do additional designations of wilderness result in increases in recreational use? *Society & Natural Resources*, 12(5), 481-491.
- Mansuroğlu, S., & Dağ, V. (2020). Antalya’daki korunan alanlarda turizm ve rekreasyon etkinliklerine bağlı kullanım sorunları: Köprülü Kanyon Milli Parkı örneği. *Peyzaj Araştırmaları ve Uygulamaları Dergisi*, 2(2), 85-95.
- Merçon, J., Vetter, S., Tengö, M., Cocks, M., Balvanera, P., Rosell, J. A., & Ayala-Orozco, B. (2019). From local landscapes to international policy: contributions of the biocultural paradigm to global sustainability. *Global Sustainability*, 2, e7, 1-11. <https://doi.org/10.1017/sus.2019.4>.
- Meydan, A., Bozyiğit, R., & Karakurt, M. (2012). Ekoloji temelli doğa eğitimi projelerinin katılımcı beklentilerini karşılama düzeyleri. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 25, 238-255.
- Naidoo, R., Beytell, P., Malherbe, A., Middleton, A., Perche, J., & Muntifering, J. R. (2021). Heterogeneous consumer preferences for local community involvement in nature-based tourism drive triple-bottom-line gains. *Conservation Science and Practice*, 3(6), Makale e425.
- Nepal, S. K. (2000). Tourism in protected areas: The Nepalese Himalaya. *Annals of Tourism Research*, 27(3), 661-681.
- NPS, National Park Service, (2024). <https://www.nps.gov/subjects/socialscience/visitor-use-statistics-dashboard.htm>.
- Open AI. (2025). *ChatGPT 4.5*. (27 Şubat) [Large language model]. <https://chat.openai.com/chat>
- Reinius, S. W., & Fredman, P. (2007). Protected areas as attractions. *Annals of Tourism Research*, 34(4), 839-854.
- Sarıipek, S. ve Çevik, S. (2023). Manyas Kuşçenneti Milli Parkı’nın kuş gözlemciliği faaliyetleri açısından değerlendirilmesi. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 368-392.
- Soykan, A., & Arı, Y. (2004). Kazdağı Milli Parkı’nda eko-turizm kılavuzu eğitimi. *Balıkesir Ulusal Turizm Kongresi Bildiriler Kitabı* içinde (ss. 455-474), Balıkesir.
- Takahashi, S., Toyama, M., & Tanaka, T. (2023). Incorporating biocultural values in biodiversity conservation policies: A case study of the regional strategy for biodiversity in Okinawa. *Journal of Marine and Island Cultures*, 12(3), 14-26. <https://doi.org/10.21463/jmic.2023.12.3.02>
- Tran, D. T. T., Nomura, H., & Yabe, M. (2015). Tourists’ preferences toward ecotourism development and sustainable biodiversity conservation in protected areas of Vietnam—The case of Phu My protected area. *Journal of Agricultural Science*, 7(8), 81-89.
- Turner, K. L., Davidson-Hunt, I. J., Desmarais, A. A., & Hudson, I. (2016). Creole hens and ranga-ranga: Campesino foodways and biocultural resource-based development in the Central Valley of Tarija, Bolivia. *Agriculture*, 6(3), 41. <https://doi.org/10.20944/preprints201608.0183.v3>
- Türker, D., Öktener A., Ünal, A., (2019). Düünden bugüne Manyas gölü balık faunası. 2. *Uluslararası Bandırma ve Çevresi Sempozyumu (UBS’19) Tam Metin Bildiriler Kitabı III*, (ss282-296), Bandırma Onyedil Eylül Üniversitesi, Balıkesir.
- Türkmen, F., & Dönmez, Y. (2015). Korunan alanların turizme açılmasına ilişkin yerel halkın görüşleri (Yenice örneği). *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 189-204.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (1999). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (12 baskı). Seçkin.
- Zaman, S., & Coşkun, O. (2012). Milli parklarda kaynak değer kullanımı için bir öneri: Nene Hatun Tarihi Milli Parkı. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(3), 117-134.